

в роки незалежності та перспективи для подальшого вивчення. Історичний архів. Наукові студії. № 17. 2016. С. 114–119; Харченко А. Сучасна українська історіографія Голодомору: студії та дослідники. Історіографічні дослідження в Україні. 2017. Вип. 27. С. 187–219; Гудзь В. Історіографія Голодомору 1932–1933 років в Україні. 2019. 1153 с.

2. *Лозовий В.С., Валецький О.Л., Здіорук С.І.* Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ гуманітарної безпеки. К., 2018. 109 с.

3. *Медвідь Ф., Курчина Т., Твердохліб А.* Історична пам'ять як важливий чинник національної безпеки України. Історичні і політологічні дослідження. Трансформації історичної пам'яті. Донецький національний університет імені Василя Стуса. 2018. С. 275.

4. *Лазука К.Д.* Трансформації фокусу уваги в дослідженнях історичної пам'яті ХХ–ХХІ століть. Одеса. Актуальні проблеми філософії та соціології. Вип. 11. 2016. С. 63.

5. *Литвин В.М., Гусев В.І., Слюсаренко А.Г.* Історична наука: термінологічний і понятійний довідник. К., 2002. С. 281.

6. *Масненко В.В.* Історична пам'ять як основа формування національної свідомості. Український історичний журнал. 2002. № 5. С. 54–55.

7. Український історичний журнал. 1989. №. 11. С. 83.

8. Український історичний журнал. 1989. №, 8. С. 110.

9. *В'ятрович В.* Олександра Радченко – репресована за пам'ять. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/22/139903/> (дата звернення: 25.05.2022).

10. *Берковський В., Григорчук Н., Петрук О.* Голодомор 1932–1933 років очима українців діаспори (документи з фондів ЦДАВО України) 2008. С. 44–55. URL: https://old.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_5_6_2008/44-55.pdf (дата звернення: 02.05.2022).

11. *Маковська Н.В.* Ми б'ємо в Великий дзвін... Голодомор 1932–1933 рр. очима української діаспори: док. з фондів ЦДАВО України. К. 2008. 224 с.

12. *Шаповал Ю.* Голод в Україні очима іноземних дипломатів. День від 5 липня 2008. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ua/golod-v-ukrayini-ochima-inozemnih-diplomativ> (дата звернення: 02.05.2022).

13. *Даниленко В.* Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ–НКВД. К. 2007. 685 с.

14. Архіви першої міжнародної конференції про Голодомор стали доступні в Інтернеті. 11 березня 2019. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2019/03/11/153798/> (дата звернення: 02.05.2022).

15. *Семенюк А.* Слідами голодоморів і репресій. Київ. 2008. 52 с.

16. Юридична енциклопедія. Т. 1. К.; Хто є хто в Україні. К.; Who's Who in Public International Law, 2007, Who's Who; London, 2010.

17. *Василенко В.* Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду. Правова оцінка. Київ, 2009. 104 с.

18. *Борисенко В.* Геноцид українців 1932–1933 років крізь призму усної історії. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12017/Borisenko.pdf;jsessionid=957A1BB2A147134D88E4E7FEC4F1BD1F?sequence=1> (дата звернення: 02.05.2022).

19. *Борисенко В.К.* Свіча пам'яті: усна історія про геноцид українців у 1932–1933 роках. К. 2007. 288 с.

20. *Паніотто В.І., Хмелько В.Є.* Думки населення України про Голодомор 1932–33 рр. динаміка ксенофобії в Україні 1994–2006. 9 листопада 2006 р. Агентство “Українські Новини”. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/2006/prelease_november09_2006.pdf (дата звернення: 02.05.2022).

21. Дослідження демографії Голодомору 1932–1933 рр. URL: <https://idss.org.ua/holodomor> (дата звернення: 02.05.2022).

REFERENCES

1. *Marochko V.I.* (2006). Modern foreign historiography of the famine of 1932–1933 in Ukraine: new or old interpretation? Ukrainian historical journal. No. 3. P. 186–199; *Weher L.R.* (2010). Historiography and source base for the study of the famine of 1932–1933 in the Kyiv region. Scientific journal of the National Pedagogical University M.P. Drahomanova. Vol. 7. P. 180–188; *Isakova N.P.* (2012). Historiography of the Holodomor problem of 1932–1933 in Ukrainian and

foreign literature. Pages of history: a collection of scientific papers. Iss. 33. P. 135–146; *Zerkal M.M.* (2016). Historiography of researching the history of the famine of 1932–1933. in Mykolaiv Oblast during the years of independence and prospects for further study. Historical archive. Scientific studies. No. 17. P. 114–119; *Kharchenko A.* (2017). Modern Ukrainian historiography of the Holodomor: studies and researchers. Historiographic research in Ukraine. Iss. 27. P. 187–219; *Hudz V.* (2019). Historiography of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine. 1153 p. [in Ukrainian].

2. *Lozovyi V.S., Valevskiy O.L., Zdioruk S.I.* (2018). Polityka istorychnoi pamiaty v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy. “The policy of historical memory in the context of national security of Ukraine”. Analytical report. National Institute of Strategic Studies. Department of Humanitarian Security. K. 109 p. [in Ukrainian].

3. *Medvid F., Kurchyna T., Tverdokhlib A.* (2018). Istorychna pamiat yak vazhlyvyi chynnyk natsionalnoi bezpeky Ukrainy. “Historical memory as an important factor of national security of Ukraine. Historical and political studies. Transformations of historical memory”. Donetsk National University Vasyl Stus. 275 p. [in Ukrainian].

4. *Lazuka K.D.* (2016). Transformatsii fokusu uvahy v doslidzhenniakh istorychnoi pamiaty XX–XXI. “Transformations of the focus of attention in the research of historical memory of the 20th–21st centuries”. Odesa. Actual problems of philosophy and sociology. Vol. 11. 63 p. [in Ukrainian].

5. *Lytvyn V.M., Husiev V.I., Sliusarenko A.H.* (2002). Istorychna nauka. “Historical science: terminological and conceptual guide”. K. 281 p. [in Ukrainian].

6. *Masnenko V.V.* (2002). Istorychna pamiat yak osnova formuvannya natsionalnoi svidomosti. “Historical memory as a basis for the formation of national consciousness”. Ukrainian historical magazine. No. 5. P. 54–55 [in Ukrainian].

7. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* “Ukrainian historical journal”. 1989. No. 11. 83 p. [in Ukrainian].

8. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* “Ukrainian historical journal”. 1989. No. 8. P. 110 [in Ukrainian].

9. *Viatrovych V.* Oleksandra Radchenko – represovana za pamiat. “Oleksandra Radchenko – repressed for her memory”. Historical truth. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/22/139903/> (Date of Application: 25.05.2022) [in Ukrainian].

10. *Berkovskiy V., Hryhorchuk N., Petruk O.* (2008). Holodomor 1932–1933 rokiv ochyma ukraintsiv diaspori. “The Holodomor of 1932–1933 through the eyes of Ukrainians in the diaspora (documents from the funds of the Ukrainian Central Academy of Social Sciences)”. P. 44–55. URL: https://old.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_5_6_2008/44-55.pdf (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

11. *Makovska N.V.* (2008). My biemo v Velykyi dzvin... Holodomor 1932–1933 rr. ochyma ukrainskoi diaspori. “We are ringing the Great Bell... Holodomor 1932–1933 through the eyes of the Ukrainian diaspora”: doc. from the funds of the Central Agency of Ukraine. K. 224 p. [in Ukrainian].

12. *Shapoval Yu.* (2008). Holod v Ukraini ochyma inozemnykh dyplomativ. “Famine in Ukraine through the eyes of foreign diplomats. Day of July 5”. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/golod-v-ukrayini-ochyma-inozemnih-diplomativ> (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

13. *Danylenko V.* (2007). Rozsekrechena pamiat. “Declassified memory: The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine in the documents of the GPU–NKVD”. K. 685 p. [in Ukrainian].

14. Arkhiv pershoi mizhnarodnoi konferentsii pro Holodomor staly dostupni v Interneti. “The archives of the first international conference on the Holodomor became available on the Internet. March 11, 2019”. Historical truth. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2019/03/11/153798/> (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

15. *Semeniuk A.* (2008). Slidamy holodomoriv i represii. “Traces of famines and repressions”. Kyiv. 52 p. [in Ukrainian].

16. *Yurydychna entsyklopediia.* “Juridical encyclopedia”. T. 1. K.; Who is who in Ukraine. K.; Who’s Who in Public International Law, 2007, Who’s Who; London, 2010 [in English].

17. *Vasylenko V.* (2009). Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini yak zlochyn henotsydu. “Holodomor of 1932–1933 in Ukraine as a crime of genocide”. Legal assessment. Kyiv. 104 p. [in Ukrainian].

18. *Borysenko V.* Henotsyd ukraintsiv 1932–1933 rokiv kriz pryzmu usnoi istorii. “Genocide of Ukrainians in 1932–1933 through the prism of oral history”. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12017/Borisenko.pdf;jsessionid=957A1BB2A147134D88E4E7FEC4F1BD1F?sequence=1> (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

19. *Borysenko V.K.* (2007). Svicha pamiaty. “A candle of memory: an oral history of the genocide of Ukrainians in 1932–1933”. K. 288 p. [in Ukrainian].

20. *Paniotto V.I., Khmelko V.Ye.* Dumky naseleння Ukrainy pro Holodomor 1932–33 rr. dynamika ksenofobii v Ukraini 1994–2006. “Opinions of the population of Ukraine about the Holodomor of 1932–33, the dynamics of xenophobia in Ukraine 1994–2006”. November 9, 2006. Agency ‘Ukrainian News’. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/2006/prelease_november09_2006.pdf (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

21. Doslidzhennia demohrafii Holodomoru 1932–1933 rr. “Research on the demography of the Holodomor of 1932–1933”. URL: <https://idss.org.ua/holodomor> (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

UDC 941(477)“1932–1933”

Nepomiashchykh Vitalii,

Candidate of Historical Sciences,
Research Fellow, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9933-6142

THE HOLODOMOR OF 1932–1933 IN UKRAINE: THE PATH OF HISTORICAL MEMORY (ON THE 90TH ANNIVERSARY OF THE GENOCIDE OF THE UKRAINIAN PEOPLE)

In the conditions of the Russian-Ukrainian war, Russia, in addition to military aggression, carries out humanitarian aggression directed at destroying Ukrainian statehood. The terrorist country uses history as a real weapon to ‘de-objectivize’ Ukraine. This is done to propagate the claim that the Ukrainian people have always been not a subject but an object of the historical process. Therefore, in countering Russian military aggression, special attention should be paid to threats in the sphere of historical memory. The latter is an important factor of national security and performs the functions of identity formation and legitimization. Within this context, the issue of highlighting the historical memory of the Holodomor of 1932–1933 becomes very important.

For understanding how the path of historical memory of the Holodomor was formed, the author singles out five directions. The first is determined by the conditions of Ukraine’s existence as a totalitarian, multinational country. This direction includes citizens who spoke openly about the famine in Ukraine. The second direction is characterized by the complex and ambiguous socio-economic, cultural, psychological and political consequences of the life of emigrants, separated from their homeland; it is represented by the Ukrainian diaspora and the Ukrainian community around the world. The third direction is characterized by the activities of employees of diplomatic missions and their communications when they were in the RSFSR. Qualitatively new, in comparison with the previous ones, is the fourth direction. It is characterized by the attention of world community to the issue of Holodomor of 1932–1933 in 1983–1984. The fifth direction is represented by modern domestic and foreign researchers who study the Holodomor after Ukraine gained its independence.

Named directions can be conventionally designated as chronological markers in order to trace the process of formation and development of the path of historical memory about the Holodomor. The first marker refers to 1932–1933, when famine terror took place, as evidenced first of all by citizens' appeals to Communist Party leaders, which spoke of famine, lack of bread and foodstuffs. Diplomats from other countries present in the RSFSR in 1932–1933 spoke of the tragedy. The second point, in 1983, was the 50th anniversary of the Holodomor in Ukraine. The lion's share of attention was directed from members of the Ukrainian diaspora living in the United States and Canada, and most importantly, for these 50 years the Kremlin authorities kept silent about the famine, but the opposite reaction occurred abroad - the famine was talked about. The third chronological marker is due to the beginning of the era of Ukrainian independence. The fourth marker was marked by the adoption of the Law of Ukraine "On the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine" No. 376-V of November 28, 2006, which recognizes the Holodomor as the genocide of the Ukrainian people.

Experts in various fields of science are researching the Holodomor of 1932–1933. Thus, one can conventionally designate a category of approaches to the study of this tragic event in Ukrainian history. These include: historical, legal, ethnographic, archival, memorial, museum, demographic, and sociological approaches.

Keywords: famine, terror, archival documents, historical memory, diaspora, oral history, Holodomor, genocide.

Отримано 14.06.2022